

ספר

קו ה ת א ר י כ ב מ ק ו ר ו ת

עיון במקורות – בגמרא ובראשונים

חבר בעזה"י וחונן לאדם דעת ע"י

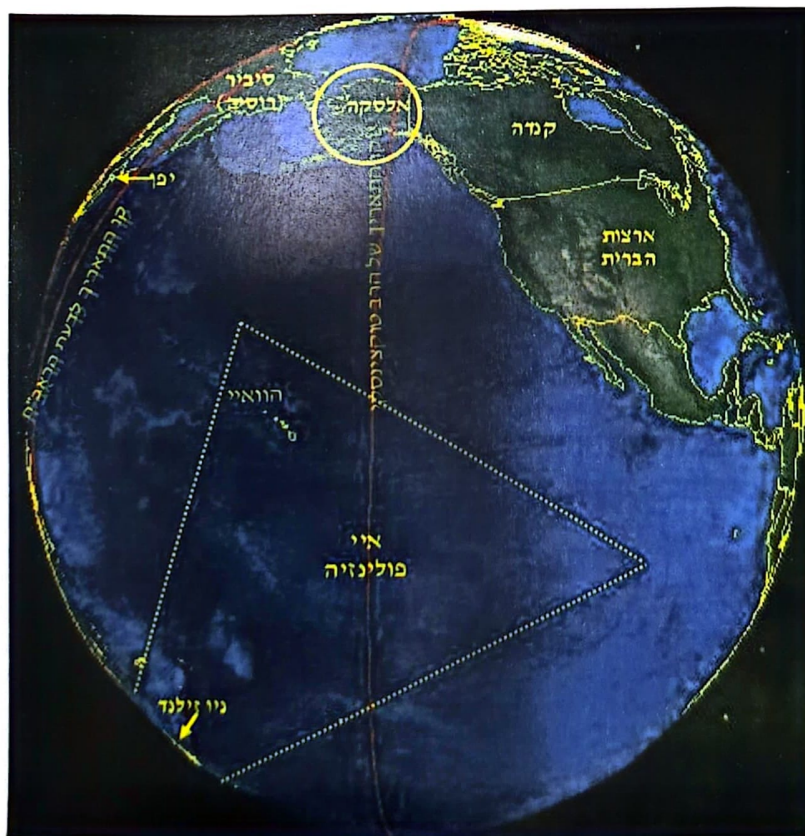
אפרים אריאל בלאאמו"ר ר' יהושע זצ"ל בוקוולד

בני ברק – שנת תשפ"ד לפ"ק

אלסקה, איי הוואיי, ואיי ניו-זילנד ויפן

אלסקה

מדינת אלסקה היא אחת ממדינות ארצות הברית, הנמצאת בפינה הצפון מערבית של יבשת אמריקה. בדין מקום זה, התקשה הגרי"מ טוקצינסקי לקבוע את היום ההלכתי כשאר יבשת אמריקה, שהרי קו התאריך שלו 180 מעלות מירושלים, חוצה את כל אלסקה (כמעט) משאר יבשת אמריקה. ולפי זה לכאורה יש באלסקה לנהוג דין שבת ביום הששי של הלוח שם. יתירה מזו, אכן כך היתה ספירת ימי השבוע הקדומה במדינת אלסקה.

קו התאריך של הגרי"מ טוקצינסקי – ומדינת אלסקה

וז"ל הרימ"ט (ספר היומם סי' כד):

הקו של ק"פ מעלות מירושלים... חותך הקו את אלאסקא ומפרידו מקנדה, מוציא את אלאסקא מגבול אמריקא המערבית... והנה עד שנת התרכ"ז (1867 למספרם) היתה אלאסקא שייכת לרוסיה ונחשבה למזרח עולם... כי נהגו בימים הקודמים במדינה זו את היומם של רוסיא המזרחית. אבל מאז שנת ה' תרכ"ז שמכרה רוסיא את אלאסקא לאמריקא ונכללה למערב, הוסיפו אז לאלאסקא יום אחד והנהיגו שם את היום של ארצות הברית, ונמשך המערב עד למיצר ים ברינג. ומתיצבת השאלה: אם בכל השנים הקודמות נהגו באלאסקא קביעת היומם אל נכון, או שעכשיו משנת התרכ"ז נקבע שם היומם הנכון...

והנה אף שהחזון איש חידש שקו התאריך [של הראשונים] נגרר אחר המשכו של היבשת יותר משיעורו העיקרי, כיון שלא ניתן לחלק שני שכנים ע"י יממה, הרי דחה הגרימ"ט (בס' היומם סי' ח) את חידוש זה של החזון"א. ואכן בשאלת אלסקה, אף שחזר הרימ"ט לדון בסברא זו, אעפ"כ נשאר הגרימ"ט בספק "להחליט על סברא כזו בלי מקור", אלא מכריע את דינה של אלסקה ע"י סברא תמוהה לכאורה, וצע"ג עליו בין בסברא ובין במקורותיו.

ומונה ששה ימי חול כשבא אח"כ לשוב ונודע לו שחלל שבת אי"צ להביא חמאת.

ותימה, הרי אין שום דמיון כלל בין מקורו בחז"ל ובדב"ז ובין הדין שמחדש מתוך זה. לא התירו חז"ל או הדב"ז שום עשיית מלאכה למהלך במדבר הנ"ל אלא רק "בכדי חייו" מטעם פיקוח נפש. ובזה לא נשתנה יום השביעי משאר ששת הימים, שאף בשביעי חייב לעשות מלאכה כדי לא להקל בשאר ימים. אין שום היכר לשבת אלא באמירת קידוש והבדלה בשביעי לספירתו. כל זה מפורש בגמרא (שבת טז:). ולענין מה שחידש הדב"ז שפטור מחיוב חטאת בעשיית מלאכות הנ"ל לצורך פקו"נ, אינני יודע איך הבין הגרימ"ט את דבריו, וכיצד יישוב מהתמיהות הגלויות על דבריו (לעיל פרק ז).

א. "ומכיון שכן נחשבה" שהמציא שהגרימ"ט - שבי האדם הראשון באלסקה הגיעו מקנדה ולא מחסיה, הרי נהגו ונודעו עניינם במנהגם הם, לספור שש הקפות והענין של חול ולשבות ביום השביעי יום השבת שלמה וכו'. אמרנו לעיל סי' ו' שמהלך בדרך נחמד ידע באיזה יום עומד מונה ששה ושובת ביום השביעי... ובכה"ג שמונה שש הקפות אמיתיות של ימי חול אין צריך לעבור כל יום רק כדי מצינו כדן המהלך במדבר כו'. (כדברינו שם). ושכן הוא לדעתי גם כונת דברי הדב"ז כפי מה שאמרנו שם).

וכ"כ שם (ס"ו): "ובכל כה"ג שאין המרידאן מודיע (כלומר שהוא מסתפק היכן הקו התאריך) שכל אחד מונה מספר הקפותיו, לא המקום הוא הגורם אלא קרקפתא דגברא הגורם. וכבר נודע מ"ש הדב"ז (תשרי עו) שגם זה דין תורה הוא. תדע דזה המהלך במדבר

וכן מההיסטוריה הידועה, דבריו מוכחים. הרי סברתו אינה מועילה אלא לפי ההיסטוריה שהוא מחדש: "רודאי מסתבר שאורחי אלסקה הראשונים באו לשם דרך קנדה. זאת אומרת שבאו מהמערב. ולא מסתבר כלל שהמתישבים באו מסיביר המזרחית ודרך מיצר הים ברינג". וצ"ע, הרי מפורסם שהתושבים הראשונים, האינדיאנים [אסקימוסים], הגיעו רגלית מרוסיה דרך מיצרי ברינג [בחורף כשהמים אז קפואים], כך מלמדים בבתי הספר. [וכפי שכיום הם גרים משני צידי מיצרי ברינג]. ואם כוונתו לאירופאים הראשונים שהגיעו לאלסקה, שהם שמרו ספירת "שבוע ימים" [אם יתברר שלאסקימוסים לא היה חשבון "שבוע"], הרי מרוסיה הגיעו, כפי שהוא בעצמו כתב, והיינו מסיביר הסמוכה לאלסקה.

סוף דבר, הוראתו של הגרי"מ טוקצינסקי להקל לעשות מלאכות ביום ששי של אלסקה, צ"ע לפי שיטתו. אבל לאמיתו של דבר, אין מקור כלל לעיקר קו התאריך שלו, וכמבואר למעלה, ופשוט שיש לנהוג שבת ביום השביעי של חשבונם, ואין בזה חשש כלל.

הוואיי וניו-זילנד

גם איי הוואיי [שבאמצע האוקיינוס השקט] הם ממדינות ארה"ב, וסדר הימים שם כמו הלוח של ארה"ב. אמנם בהם לא מצא הגרי"מ מקום להקל באיסור מלאכה ביום הששי שלהם, שלדעתו היא שבת, כפי שדן באלסקה. אעפ"כ מנהג העולם [כמו בכל מקום בעולם] שעושים כמו הלוח המקומי ועושים מלאכה ביום הששי הנהוג שם, ושובתים ביום השביעי הנהוג אצלם. ואכן כן הדין הנכון לדעת כל החשובים, ואף הראב"ח [מלבד דעת ר' יצחק ב"ר ברוך והיסוד העולם, שד"ן כל יבשת אמריקה לנהוג שבת ביום ששי שלהם, ואין מי שחושש לכך].

איי "ניו-זילנד", אף שהם, כמו איי הוואיי, בכלל "איי פולינזיה", הרי חוצה הקו התאריך הבין לאומי ביניהן, ובכך נקבע סדר הימים

יותר מהנצרך לפיקוח נפש במשך כל שבעת ימות השבוע (ע"ע בפוק ז), משום שכולם בכלל ספק שבת. וחלילה ללמוד מכאן להפך, להחיר מלאכה ללא הגבלה ביום ספק שבת. בקיצור, אין מקום ללמוד היתר מלאכה מדין של איסור מלאכה.

[בס"ד זכינו ליישב את התמיהות בדברי הרדב"ז הנ"ל וכל דבריו בתשובתו, עיי"ש באריכות]. אכן לא הקיל הרדב"ז בדין כפרתו של המהלך במדבר הנ"ל אלא משום "שקיים מצות שבת" כלשון הרדב"ז, והיינו בזהירותו מלעשות מלאכה

שאותו היום שנקרא שבת בהוואיי נקרא בלוח בניו-זילנד בשם "יום ראשון". אמנם אין שום טעם טבעי והגיוני לחלק ביניהן, אלא שביניהם עובר קו 180 מעלות מלונדון (ע"י פרק א), שהוא הקו התאריך הבין לאומי.

ואכן אין שום צד כלל וכלל, לא במקורות בדברי חז"ל והראשונים, ולא בסברא, לחשוש לשבת ביום השביעי של הלוח של ניו-זילנד. ניו-זילנד מרוחקת מאד למזרח, 131.5 עד 143.5 מעלות מזרח מירושלים [166.5-178.5 מעלות גריניץ'], ופשוט מאד שהיא מעבר מזרח הישוב לדעת ס' העיבור. ניו-זילנד גם בהחלט אינה המשיך של היישוב של אוסטרליה: א) קצה איי ניו-זילנד המערבי מרוחק מהחוף המזרחי של אוסטרליה יותר מהמרחק בין ירושלים לקייסינג. ב) איי ניו-זילנד הם בכלל איי פולינזיה שבמרכז האוקיינוס השקט, הן גיאוגרפית והן היסטורית ותרבותית. [מבחינת "יצב גבולות עמים למספר בני ישראל", איי פולינזיה נפרדים לעצמם]. אם כן, ללא כל מקום ספק, ניו-זילנד הוא מעבר לקצה המזרח, לאיזו פרשנות שתהיה. ע"י תצלום לוויין עמ' מזה.

ולענין סברת לבם של הגר"ש מוהליבר והגר"מ טוקצ'ינסקי לקבוע קו תאריך 180 מעלות מירושלים [הכולל בתוכו ניו-זילנד והוואיי ואף מדינת אלסקה שביבשת אמריקה], הרי דעתם סותרת את דעתם המפורשת של כל הראשונים, ואף סותרת את דעת חז"ל לפי ביאורם של חבל ראשונים [וכן נראה מוכח ע"י פרק ג]. לסברתם אין שום שורש כלל וכלל בשום מקור.

ההוראה למעשה מגדולי הרבנים ז"ל – ביפן ובניו-זילנד

למעשה [מבלי להזכר לסוגיא עצמה], הורו הרבה מרבני זצ"ל לחוש לכל הדיעות, לחומרא. בכללם הגרא"ז מלצר (מכתב לחזו"א, הובא בפשר חזון עמ' עד)², הגרש"ז אויערבך, והגר"ש אלישיב, והגר"ר בן ציון אבא שאול זכר צדיקים לברכה. ומשום שזו הנהגה קשה לנהוג כן בקביעות, הורה הגר"ש אלישיב שאין לגור ביפן.

מבואר שם דברים משונים ואף סגנונו משונה. ע"י בהערה בתחילת פרק י.

ב. יש מכתב אחר שפורסם בשם הגרא"ז מלצר זצ"ל ע"י הרמ"מ כשר, ותוכנו שונה לגמרי מדעתו הנ"ל, אלא

וכנגד מה שיש אנשים הטוענים שכבר נהגו ב"יפן" וב"ניו-זילנד" לנהוג שבת קודש ביום "סטורדי" של לוח המקומי [אף אילו מצאו אחד מהראשונים כמנהגם], כתב הגר"צ אבא שאול זצ"ל (אור לציון ח"א ס"י יד) שלא שייך "מנהג" במדינות אלו שמעולם לא גר שם ת"ח שהורה להם כן¹. ועוד יש לטעון כנגדם, שהמתבונן יבחין שבאלסקה ובאיי הוואי אף אותם האנשים ינהגו בסתירה לקו התאריך של הגר"מ טוקצ'נסקי. אין באן מנהג, אלא הנהגה עיוורת כמו הלוח המקומי. ואין צורך לומר בניו-זילנד, שפשוט ביותר שלא מועיל "מנהג" נגד דעת כל הראשונים. [אמנם י"ל שמועיל מנהג לענין שלעולם אין לזלזל בשבת ביום שהתושבים מחזיקים כשבת, כדי שלא להוזיל את ערך שבת קודש בעיניהם].

אכן יש לציין בדקדוק את דעתו של הגרש"ז אוירבך זצ"ל [המובאת (ס' תאריך ישראל עמ' נד-נה) בשם הר"י פורטנוי שליט"א ר"מ בישיבת קול תורה]: "והשיב הגרש"ז אוירבך זצ"ל דחכמי ירושלים... אינם בעלי דעה בענין זה לחלוק על החזו"א, שהרי זה לא היה סוגיא..." [שמעתי מפיו של הג"ר ישעיה פורטנוי שליט"א שהתבטאויותיו של הגרש"ז זצ"ל היו חריפים ביותר, ובכללם תמה איך נחלקו על החזו"א שסוגיא כזו היא לחם חוקן, אבל חכמי ירושלים שדנו בזה היו כחייט חליפות שמנסה לתפור נעליים (כך התבטא)]. באופן דומה גם התבטא מרן הגרא"מ שך זצ"ל². אמנם המשיך הגרש"ז דשוב ראה בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שס"ל כמו חכמי ירושלים. מצינו שלולא השמועה בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, לא היה חושש הגרש"ז אוירבך לשיטת הגרי"מ ט בקו התאריך.

¹ וב"ש בארצות כמו יפן ספק אם היה מעמ בכל המדינה הזאת ת"ח מובהק, ולכן לא יועיל לסמוך על מנהג להקל, וכיו"ב כתב החק"ל.

² ד. בס' "שמושה של תורה (עמ' רפג), וכן מובאת ("מקצה הארץ" הע' 179) עדותו של הגר"ש ברמן זצ"ל: "שמעתי מבנו הג"ר חיים פרץ ברמן שליט"א... שהרב שך אמר לאביו בחריפות על אלו שחלקו על החזו"א בשעתו שלא היו כלל בדרגה של הוראה בנושא זה".

ג. "ראיתי בספר נועם (הרמ"מ כשר) שכותב... כתבו במכתב שעליהם לנהוג שבת קודש כפי שנהגו עד עכשיו. ובהיות שאין לי דבריהם בפני, קשה לי לקבל דבריהם (והמבין יבין את כוונתו, ע"י הערה הקודמת), כיון שקי"ל בדאורייתא הלך אחר המחמיר, ואין זה דומה למקומו של ר' אליעזר שהיו כורתים עצים בשבת, ובמקומו של ר"י הנלילי היו אוכלים בשר עוף וחלב. שדווקא גדול שיש בכוחו לחלוק ולהכריע אז שייך לפסוק הוראה לאנשי עירו, לא כן בימינו, שאין להו הכח להכריע ולבטל דעה שכנגד,

אכן על עיקר שמועה זו בדעת הגר"מ פיינשטיין, נראה פקפוקים¹. ולא זכינו לתשובה ממנו בגידון זה בספרו אגרות משה.

מצולם מהספר הנ"ל. והנה מובא בספר הנ"ל בשם הדר"ג זצ"ל: "דעתו שהיה ראוי להורות בהאומרים צי מעלות מירושלים מאחר שמפורש בן דבריו הראשונים המפורסמים הר"ה והכוזרי, אלא שזה מתנגד למנהג שנהגו בהרבין שנתייחד ע"י תלמידי חכמים. ולכן יש ראייה מזה לדברי הגר"מ מוקצינסקי זצ"ל רישום ראשונים שס"ל דהקו התאריך הוא ק"פ מעלות מירושלים, ונסמוך עליו כמ"ש שאכן נמצא דיעה כזו בראשונים, וממילא שעל שיטה זו סומכים. ואף דלשיטת החזו"א שאין חולקים יבשה אין ראייה ממנהג הרבין... מ"מ לא היה דבר זה דגירה מסתברא אצל מרן זצ"ל, ולכן היה נוסף להורות יותר בדברי הגר"מ מוקצינסקי זצ"ל. ולמעשה ס"ל למרן זצ"ל דאין ללכת להוואי כלל ביום ו' וז' שלהם... לענין שאר השיטות בקו התאריך לא התחשב מרן זצ"ל בהן כלל וכו' ואין לנו אלא השתי שיטות הנ"ל."

"והנה רוב מדינת אלסקה נמצאת בצד המערבי של הקו 180 מעלות מירושלים, ולפי היסודות המבוארים לעיל: א) "לא היה דבר זה דגירה מסתברא", ב) "היה נוסף להורות יותר בדברי הגר"מ מוקצינסקי זצ"ל... דהקו התאריך הוא ק"פ מעלות מירושלים". ג) "שאר השיטות בקו התאריך לא התחשב מרן זצ"ל בהן כלל", עולה לדינא לכאן שיש להחמיר לנהוג שבת ביום "פריידיי" [יום ששין שלהם, ולא שמעתי הוראה כזו מעולם. וכפי ששמעתי כבר לפני שנים רבות יש קהילות של שומרי מצוות במדינת אלסקה. האם מנהגם אינו כדן? האם מחו רבנן על זה?]

"עוד מבואר בלשון של הספר הנ"ל: "לדברי הגר"מ מוקצינסקי זצ"ל רישום ראשונים שס"ל דהקו התאריך הוא ק"פ מעלות מירושלים, ונסמוך עליו כמ"ש שאכן נמצא דיעה כזו

ה. שמעתי מהגר"ר ישעיה פורטנוי שליט"א שהיה מדובר אז שלגר"מ פיינשטיין היתה משנה סדורה והכרעה ברורה בקו התאריך בדעת הגר"מ מוקצינסקי, כך הבין הגרש"ז אורבך. אבל לא כן מובא בספר הנ"ל (ס' תאריך ישראל עמ' נה) בשם בנו הגאון ר' דוד פיינשטיין זצ"ל, אלא "שאביו מרן זצ"ל לא הכריע בענין קו התאריך, אבל דעתו שהיה ראוי להורות בהאומרים צי מעלות מירושלים מאחר שמפורש בן בגדרי הראשונים המפורסמים הר"ה והכוזרי, אלא שזה מתנגד למנהג שנהגו ב"חרבין" (במנצ'וריה, סק) שנתייחד ע"י ת"ח". עיי"ש עוד בשם הגר"ד פיינשטיין בזה. ולא זכינו בנושא זה לתשובה מבוררת באגרות משה.

ואכן בצירוף אחד לאחד ממה שמובא בשמו שם [מבנו הגר"ד שליט"א], עולה לכאן לדינא שבמדינת אלסקה (אחת המדינות של ארה"ב) יהיו חייבים לנהוג שבת ביום ששי של הלוח שנה שם, ולא שמענו מעולם הוראה כזו בשם הגר"מ זצ"ל, מרא דאתרא של ארה"ב [ובאלסקה גרים יהודים שומרי מצוות, ואף מחזיקי תורה]. שלחתי בשעתו מכתב להגר"ד פיינשטיין זצ"ל על כך, ולצערך לא השיב לי. גם בזה משמע שלא הייתה להגר"מ פיינשטיין הוראה ברורה כנ"ל בסוגיא זו. אעתיק כאן את מכתב שאלתי:

"יום שני ד' טבת תשע"ז. לכבוד הגאון הגדול מוה"ר דוד פיינשטיין שליט"א,

"בענין הוראת אביו רבן של ישראל הגר"מ זצוק"ל בדין הקו התאריך העולמי. הנה לא נתפרסמה שום תשובה שלו בזה, אבל ראיתי בספר "תאריך ישראל" עמ' נב שמביא בשם הדר"ג שליט"א בשם אביו הגדול בזה, וצירפתי כאן עמוד

בראשונים". משמע שרבן של ישראל הגר"מ
זצוק"ל לא ראה בעצמו ראשונים כאלו
אלא סמך על דעת הגר"מ טוקצינסקי.
האם זה נכון?

שלא מחו על מנהג אלסקה. אמנם אין
זה תואם למובא למעלה "לענין שאר השיטות
בקו התאריך לא התחשב מרן זצ"ל בהן כלל
וכו' ואין לנו אלא השתי שיטות הג"ל". וצ"ע.

"אם זה נכון, אני הקטן אעזו לומר
שאני עיינתי בדברי הגרי"מ טוקצינסקי
בספרו "היום", ועיינתי היטב בכל דברי
הראשונים שדברו בענין זה בפנים, והנה
בדברי כולם ללא יוצא מן הכלל מבואר
בהדיא, רחל בתך הקטנה, דלא כהגדר
המחודש של הגרי"מ טוקצינסקי. אמנם
לענין הדין בחרבין וביפאן יש אולי מקום
לסמוך על דעת ס' העיבור לר' אברהם
ב"ר חייא הנשיא [וכן על הדיין הישיש
רב חסאן המובא בדבריו], שכתב היסוד
עולם בדעתם שאינה כהכוזרי והרז"ה,
אלא בקצה המזרח ממש, שהיה נחשב
ב114 מעלות מזרח מירושלים. ונרמז בלשון
למעלה "בדברי הראשונים המפורסמים הרז"ה
והכוזרי", שיש ראשונים שאינם מפורסמים
שחולקים. ואיני יודע אלא הג"ל. ולפי
דעתם א"ש מנהג חרבין, וגם לא קשה

"אני חושש שיש ז'ברים שאינם
מדוקדקים בהעתקה הג"ל, ואני מבקש
מהדר"ג שליט"א להעמיד את הדברים
לאמיתם. הרי הנהגת כל ישראל לדורות
תלויה בדקדוק ההוראה בסוגיא חמורה
זו. [ועיין בעמוד מהספר המצורף במכתב
זה, שאמר הגרש"ז אויערבאך זצ"ל "דחכמי
ירושלים אינם בעלי דעה בענין זה לחלוק
על החזו"א, שהרי זה לא היה סוגיא של... אכן
המשיך הגרש"ז דשוב ראה בשם הגר"מ
פיינשטיין זצ"ל שס"ל כמו חכמי ירושלים,
ואמר דא"כ יכולים לסמוך עליהם משום
דר' משה פסק כוותיהו". חזינן שאף דעת
הגרש"ז אויערבאך תלויה בכירור דעת
מרן אביו זצ"ל לפי האמת. וחשוב מאד
שיתבהרו הדברים לאמיתם."

"בכניעה ובכבוד גדול, אפרים אריאל
בוקוולד"